

Waanders-lezingen: Douwe Draaisma over herinneringen en hun 'herziening'

Door: Wim Coster, m.m.v. Marlies Mencke.

Op zondag 4 maart 2009 verzorgde Douwe Draaisma (1953), bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van de psychologie aan de Rijksuniversiteit te Groningen, de derde Waanders-lezing. Draaisma is auteur van een inmiddels indrukwekkend oeuvre van veel vertaalde boeken als *De heimweefabriek*, *Waarom het leven sneller gaat als je ouder wordt* en *De metaforenmachine*. Opnieuw zat de Vollenhove-zaal vol met een aandachtig gehoor.

Archief en geheugen

Het eerste beeld dat Draaisma liet zien, was dat van de voormalige 'bovenkamer' in het Drents archief. Een ruimte vol keurig geordende boeken, die rust ademde. 'Archieven', stelde hij, noemen zich het geheugen van de maatschappij en dat zijn ze in zekere zin ook. Omgekeerd is ons geheugen een soort archief en ook het centrum van onze identiteit, onze persoonlijkheid, onze beleving. Maar toch gaat de metafoor niet helemaal op. Zo werkt het geheugen bijvoorbeeld niet chronologisch, heeft het geen index of rubrieken en is het eindig. Archieven kun je beheren, daar heb je zeggenschap over. Het geheugen daarentegen gaat zijn eigen gang! Het geheugen is eindig. Archieven blijven, in principe, altijd bestaan.

'Vergeettechniek'

Draaisma noemde het voorbeeld van de filosoof Kant, die aan het eind van zijn leven zijn trouwe bediende Lampe ontsloeg en hem daarna probeerde te vergeten. 'Der Name Lampe muss nun völlig vergessen werden', schreef hij zelfs op een briefje, maar zijn pogingen waren tevergeefs. Pas toen hij verschijnselen van Alzheimer begon te vertonen, verdween ook Lampe, die hem meer dan veertig jaar had gediend, uit zijn geheugen. Een techniek om te onthouden, een mnemotechniek, was de boodschap van dit verhaal, beheersen we wel, maar een vergeettechniek niet.

Hongaars familieverhaal

Veel aandacht schonk Draaisma aan de romanschrijver Peter Esterhazy, stammend uit een van de meest vooraanstaande aristocratische geslachten van Hongarije, en diens familiegeschiedenis *Harmonia caelestis*. De Esterhazy's bezaten eens ongeveer 'half Hongarije', maar na de communistische machtsovername van 1956 werden alle familiebezittingen geconfisceerd en werd de familie vernederd. De vader van de schrijver, Matthias Esterhazy, droeg onder het communistisch regime zijn lot met moed en standvastigheid. Het boek was dan ook bedoeld als een eerbewijs van de zoon aan de vader, die zich, ondanks het verlies van alle bezittingen en de titel van graaf, niet klein liet krijgen. Toen zoon Peter er echter achter kwam dat vader Matthias in 1957 was gerekruteerd door de geheime dienst en onder de schuilnaam Csanádi ook verraad had gepleegd aan zijn naasten, moest hij zijn beeld bijstellen. Deze wetenschap kleurde ook de interpretatie die hij gaf aan archiefstukken uit dossiers van de geheime dienst over en van zijn vader. Esterhazy zag zich

gedwongen een nieuw boek te schrijven. Het kreeg de titel *Verbeterde editie*, een zoals Draaisma het elders noemde, literair monument voor de *revisie* van herinneringen. Het boek is een verslag van wat de ontdekking van het ware verleden van zijn vader betekende voor Peter Esterhazy.

'Herziene herinneringen'

Draaisma illustreerde de revisie van de herinnering ook met de resultaten van een onderzoek waarbij in 1997 aan toen 48-jarigen vragen werden gesteld die ze als 15-jarigen ook hadden beantwoord. Ze kregen daarbij de opdracht kregen die vragen nogmaals te beantwoorden alsof ze die leeftijd nog steeds hadden. De 'herziene herinneringen' zagen er significant anders uit. Milde vaders bleken strenge vaders geworden, het percentage zoons dat zich tot de 'oogappel' van hun moeder rekende was verdubbeld, enz. Het eerste, aldus de verklaring van Draaisma, kon een gevolg zijn van het veranderde, minder strenge, pedagogisch klimaat waardoor de herinneringen gekleurd waren. Therapieën kunnen de herinneringen nog meer kleuren, klonk het als een waarschuwing.

Een duidelijk voorbeeld van 'herziene herinneringen' was ook de notie dat we pas naar zwart-wit-tv's gekeken bleken te hebben, nadat de kleuren-tv zijn intrede had gedaan. Voordien was de nadere aanduiding niet nodig, eenvoudigweg omdat er nog geen kleuren-tv's bestonden.

Reminiscentie

Na de pauze bleek de grootste belangstelling van het publiek uit te gaan naar het door Draaisma veelvuldig beschreven verschijnsel van 'reminiscentie'. Dit laat zien dat mensen zich vooral de tijd herinneren waarin ze 15-25 jaar waren, omdat juist die periode samenvalt met veel 'eerste keren'. De periode van de middelbare leeftijd die vaak samenvalt met de maatschappelijk topperiode in een leven levert juist veel minder herinneringen op. Ook vallen veel herinneringen samen met nare ervaringen, omdat ze de functie hebben van een waarschuwing. Het onderzoek naar reminiscentie is van relatief recente datum, omdat mensen tegenwoordig ouder worden dan vroeger en nu pas de leeftijd krijgen, waarop 'reminiscentiehobbels' kunnen worden geconstateerd. Ondertussen is het wel duidelijk dat er nog veel onderzoek gedaan moet worden naar geheugen en herinnering. Maar dat gaat ongetwijfeld weer mooie boeken van Draaisma opleveren!